*Dîvânü Lügâti't-Türk'teki Tek Heceli Fiillerin Oğuz ve Kıpçak Grubu Türk Lehçelerindeki Durumuna İstatistiksel Bir Bakış**

A Statistical View Toward The Monosyllabic Verbs In Dîvânü Lügâti't-Türk And Their Situation In Oghuz And Kypchak Dialects

*Mustafa TOKER**

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçenin en sağlam yapılarından birisi olan fiiller üzerinde karşılaştırmalı ve istatistiksel bir inceleme yaptık. Dîvânü Lügâti't-Türk'te geçen tek heceli fiillerin bugünkü çağdaş Oğuz ve Kıpçak grubu Türk lehçelerindeki durumunu karşılaştırmalı olarak ele alarak istatistiksel sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Çalışmamızın temelini Dîvânü Lügâti't-Türk'teki tek heceli fiiller oluşturmuştur. Karşılaştırmada, Oğuz grubu lehçelerinden Türkmen ve Türkiye Türkçeleri, Kıpçak grubundan ise Tatar ve Başkurt Türkçeleri esas alınmıştır. Bu çalışma sonucunda, Dîvânü Lügâti't-Türk'teki tek heceli fiillerin bugünkü lehçelerde %68-%76 oranında yaşadığı tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi, ağızlarda yaşayan kelimeler dikkate alındığında, tek heceli fiilleri muhafaza hususunda birinci sırayı alırken, ağızlarda yaşayan kelimeler dışarıda tutulduğunda sonuncu olabilmektedir.

•

ANAHTAR KELİMELER

Dîvânü Lügâti't-Türk, Tek Heceli Fiiller, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi

•

ABSTRACT

In this study, we made a comparative and statistical analysis on the verbs which are one of the most lasting structures of Turkish. We tried to reach statistical results by comparing and analyzing monosyllable verbs mentioned Dîvânü Lügâti't-Türk and their situation in Oghuz and Kypchak dialects. The monosyllable verbs in Dîvânü Lügâti't-Türk form the foundation of our study. In the cross tabulation, Turkoman and Turkey Turkish of Oghuz group of dialects, and, Tatar and Bashkir Turkish of Kypchak group of dialects

---

* Bu çalışma, 17–19 Ekim 2008 tarihlerinde Rize Üniversitesi tarafından düzenlenen *Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

* Yrd. Doç. Dr., *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.*

were taken. As a result of this study, it is discovered that the monosyllabic verbs in Dîvânü Lügâti't-Türk are living in modern dialects in the ratio of 68%-76%. Even though Turkey Turkish takes the first rank with regard to conserving the monosyllable verbs considering the words living in the mouths, it may take the last rank when the words living in the mouths are disregarded.

•

KEY WORDS

Dîvânü Lügâti't-Türk, monosyllable verbs, Turkey Turkish, Turkoman Turkish, Tatar Turkish, Bashkir Turkish

Türkçenin en sağlam yapıya sahip olan unsurlarından birisi de şüphesiz fiillerdir. Orhun Abidelerinden bugüne kadar yapısını hemen hemen hiç değiştirmeden gelen çok sayıdaki fiilimiz bunun en güzel ispatıdır. Türkçemiz, milletimizin kültür dairesini zaman zaman değiştirmesi nedeniyle tespit edilebilen ilk örneklerinden bugüne kadar türlü değişmelere ve gelişmelere uğramıştır. Girdiği kültür dairesi içerisinde, ihtiyacı olan çeşitli kelimeleri bünyesine katmıştır. Özellikle isim ve isim kaynaklı kelimelerde bu duruma sıklıkla rastlanmıştır. Ancak fiillerimize bakıldığında, hangi kültür dairesi içerisine girersek girelim, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bazı eserler hariç –ki bu eserlerde yazılanın Türkçe olup olmadığı, ya cümlenin sonunda yer alan *–dır/-dir, -dı/di* gibi ekler, ya da *etmek, eylemek, kılmak, olmak* gibi yardımcı fiillerden anlaşılabilmekteydi- fiillerimizin değişmeden nesilden nesile aktarıldığını görmekteyiz. Birbirinden binlerce km uzaklıktaki iki ayrı Türk topluluğu aynı nesneye farklı isimler verebilmekteyken, bunların aynı eylemleri farklı fiillerle karşılama ihtimalleri nispeten düşüktür. Özellikle tek heceli fiillerde bu durum çok daha düşük seviyelerdedir.

Bizim bu çalışmayı yapmamızın amacı da esasen bu görüşümüzün ne derece doğru olduğunu istatistiksel olarak ortaya koymaktı. Bunu yaparken, DLT'de kullanılan tek heceli fiillerin aradan geçen onlarca yüzyıl sonra dahi bugün kullanılıp kullanılmadıklarını, yapısal ve ses bilgisel açıdan değişikliğe uğrayıp uğramadıklarını gözler önüne sermeye çalıştık. Çalışmamızda yer alan çeşitli grafiklerle yukarıda sözünü ettiğimiz hususların bazılarını istatistiksel olarak ortaya koyduk, bazılarını ise çalışmamızın sonuna eklediğimiz listeyle araştırmacıların hizmetine sunduk.

Adından da anlaşılacağı üzere çalışmamız, Dîvânü Lügâti't-Türk (DLT)'te geçen tek heceli fiillerin bugünkü Oğuz ve Kıpçak grubuna giren Türk lehçelerindeki durumunu incelemekten ibarettir. Dolayısıyla bu çalışmaya dâhil edilen kelimelerde aradığımız tek ölçüt "tek heceli" olmalarıydı. Karşılaştırmamızda Oğuz grubu Türk lehçelerinden Anadolu ve Türkmen, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden de Tatar ve Başkurt Türkçeleri esas alınmıştır. Çalışmamızın temelini ise DLT'nin dizini oluşturmuştur.

Çalışmamıza DLT'de geçen tek heceli fiillerin tespitiyle başladık.[1] Fiillerin tespitinde birtakım sıkıntılar yaşadık. Çünkü bazı tek heceli fiillerin birden fazla

---

1 Robert Dankoff ile James Kelly'nin birlikte hazırladıkları dizin esas alınmıştır.

şekilde dizinde yer aldığını gördük. Böyle fiillerin hepsinin listeye alınması, yapacağımız istatistiksel araştırmada bizi yanlış sonuçlara götürecekti. Bu sebeple böyle fiilleri bir elekten geçirmek gerekiyordu. Elden geldiğince hassas bir şekilde bu kelimeleri eleyerek yalnızca birisini hesaba dâhil ettik ve çalışmamızın sonunda yer alan çizelgedeki "öz" başlıklı sütunda kesin listemizi oluşturduk. Yaptığımız sayısal değerlendirmelerde bu liste esas alınmıştır.

DLT'de tespit ettiğimiz tek heceli fiillerden oluşan listemiz son şeklini aldıktan sonra, bu fiillerin anlamlarını yan sütunda verdik.[2] Ardından, bu kelimelerin incelediğimiz lehçelerde bulunup bulunmadığının araştırmasına geçtik. Bu işi yaparken, incelediğimiz lehçelerin yazı dili sözlüklerini esas almakla birlikte, yazı dili sözlüklerinde bulunmayan fiiller için ağız sözlüklerine de müracaat ettik. Ağız sözlüklerinden alınan fiillerin yanında, bu durumu yay ayraç içerisinde eğik harflerle *ağız* yazarak belirttik.

Karşılıkları aranan tek heceli fiillerden bazılarının ilgili lehçelerde farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Böyle olmasına rağmen bu fiillerin listeye alınmamasının uygun olmayacağı kanaatinde olduğumuz için (Çünkü bir fiil, farklı lehçelerde birbirinden farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Hatta bu durum aynı lehçenin farklı ağızlarında dahi görülebilmektedir.) listemizi bu fiilleri de dâhil ederek oluşturduk. Ancak böyle fiillerin anlamlarının farklı olduğunu dipnotlarda belirtmeyi de ihmal etmedik.

Listemizin özünü oluştururken şu hususları göz önünde bulundurduk:

1) Anlamları birbiriyle aynı veya benzer olan fiilleri, kaç değişik şekilde yazılırlarsa yazılsınlar tek fiil olarak kabul ettik: *yum(mak)-yüm(mek); toḏ(mak)-toy(mak); tīḏmak-tıtmak-tıymak* vb. gibi.

2) Tek heceli oldukları hâlde, bir fiilden fiil yapma ekiyle türemiş olan fiillerin yalnızca birer tanesini değerlendirmeye aldık. (Bugün kullanımda olanlar tercih edilmiştir. Mesela, *sı-* fiili bugün kullanılmazken *sın-* fiilinin kullanıldığı görülür. Biz hâliyle *sın-* fiilini tercih ettik.).

Yapılan tarama neticesinde, DLT'de 316 adet tek heceli fiilin madde başı olarak verildiği tespit edilmiştir. Bu fiillerin yukarıdaki hususlara göre elenmesinden sonra elimizde 301 adet tek heceli fiil kaldığı görülmüştür. Çalışmamızın sonunda verdiğimiz listede, eğik harflerle yazılan ve "öz" sütununda sıra numarası verilmeyen fiiller, yukarıda sözünü ettiğimiz hususlar

---

2 Anlamlandırmada çoğunlukla Robert Dankoff'/James Kelly'ye başvurulmakla birlikte, zaman zaman Besim Atalay'dan da yararlanılmıştır.

dan dolayı elenen ve dolayısıyla da hesaba dâhil edilmeyen fiilleri göstermektedir.

Geriye kalan 301 adet tek heceli fiilin (anlamları göz ardı edilmek kaydıyla) 228'i TT'de, 218'i TmT'de, 206 adedi TaT'ta 208'i de BT'de varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla TT'de 73, TmT'de 83, TaT'ta 95, BT'de ise 93 fiil bugün kullanılmamaktadır.

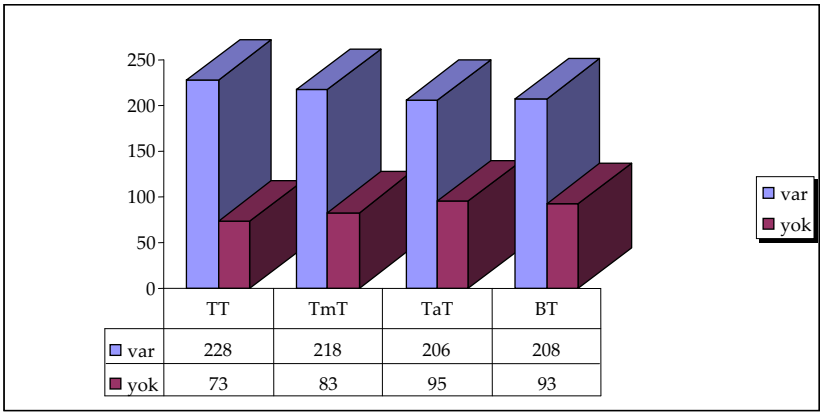

	TT	TmT	TaT	BT
var	228	218	206	208
yok	73	83	95	93

1. Tablo

Yukarıdaki tablo ve grafikten de anlaşıldığı üzere, genel anlamda en fazla benzer tek heceli fiili 228 adetle (% 76) TT barındırmaktadır. Onu 218 fiille (% 72) TmT, 208 fiille BT (% 69) ve 206 fiille (% 68) de TaT takip etmektedir.

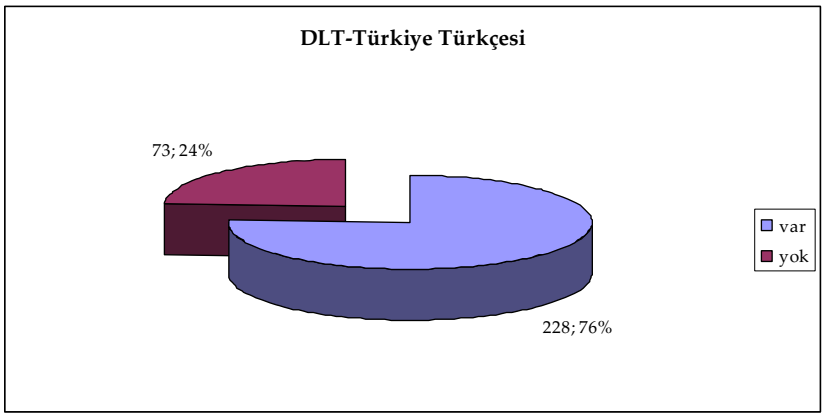

1. Grafik

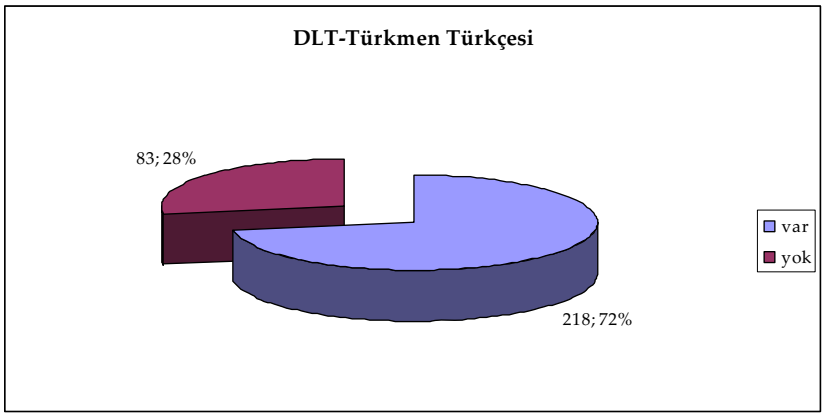

2. Grafik

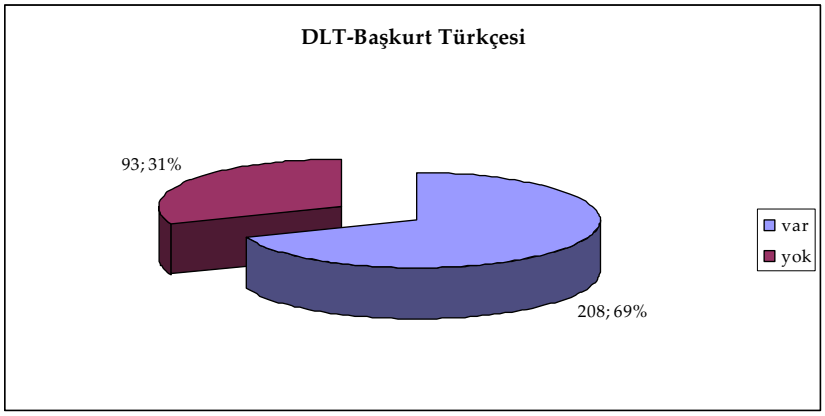

3. Grafik

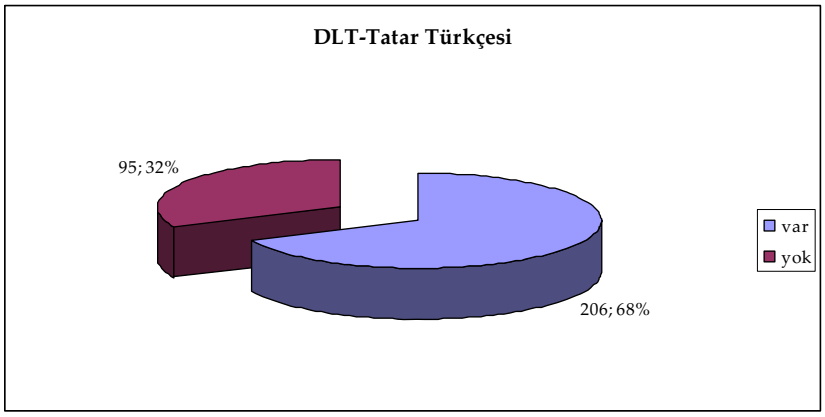

4. Grafik

Bu fiillerden 213 (% 71)'ü TT'de, 201 (% 67)'i TmT'de, 194 (% 64)'ü BT'de ve 192 (% 64)'si TaT'ta anlamlarını da muhafaza ederek yaşamaktadır:

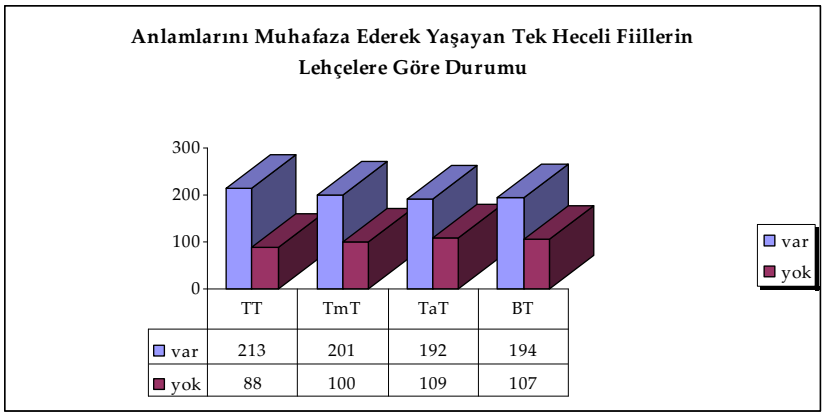

	TT	TmT	TaT	BT
var	213	201	192	194
yok	88	100	109	107

2. Tablo

Tabloda da görüldüğü üzere, DLT'deki tek heceli fiilleri anlamlarıyla birlikte en çok muhafaza eden lehçe Türkiye Türkçesidir. Diğer üç lehçedeki kelime adedi Türkiye Türkçesine göre daha düşük seviyededir. DLT'deki anlamıyla örtüşmeyen tek heceli fiil sayısı TT'de 15, TMT'de 17, TaT ve BT'de ise 14'er adettir.

TT'de anlamını da muhafaza ederek yaşayan kelime sayısının diğer lehçelere göre daha yüksek çıkması, edebî dilde kullanılmamakla beraber ağızlarda varlığını devam ettiren kelimelerin çokluğuyla ilişkilidir. Tam 49 tek heceli fiil, TT edebî dilinde yaşamamasına rağmen ağızlarda yaşamaya devam etmektedir. Ağızlara mahsus olan kelimeler (TmT'de 5, TaT'ta 4, BT'de 2 fiilin ağızlarda yaşadığı tespit edilmiştir.) çıkarıldığında TT % 59 (179), TmT % 71 (213), TaT % 67 (202), BT ise % 68 (206) oranında bir paya sahip olmaktadır:

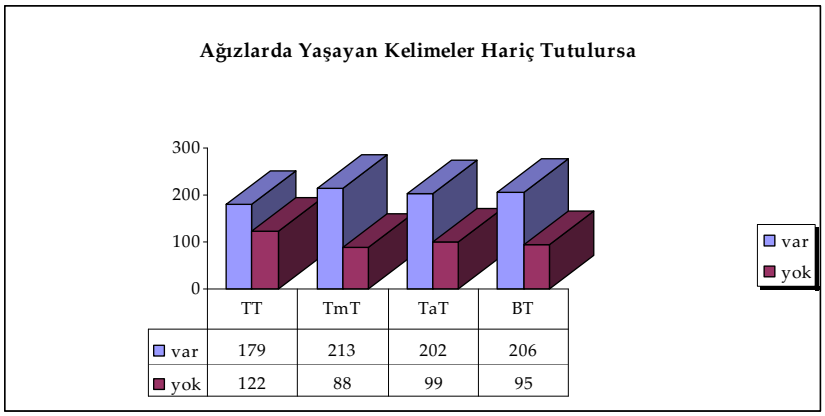

	TT	TmT	TaT	BT
var	179	213	202	206
yok	122	88	99	95

3. Tablo

DLT'de geçen bazı tek heceli fiillerin incelenen hiçbir lehçede bulunmadığı görülmektedir. Çalışmamızın sonunda verdiğimiz çizelgede, olmadıkları (---) işaretiyle gösterilen bu kelimelerin (tekrar edilenler çıkarıldığında) sayısı 54'tür. Öte yandan incelediğimiz dört lehçenin hepsinde ortak olarak bulunan tek heceli fiillerin sayısı ise 183'tür. Bazı kelimelerin yalnızca bir lehçede bulunduğu görülmektedir. Bu kelimelerin toplam sayısı 19'dur. Bunların 13'ü TT'de, 6'sı TmT'de tespit edilmiştir. İki lehçede mevcut olan fiillerin sayısı 29, üç lehçede bulunanların sayısı ise 16'dır.

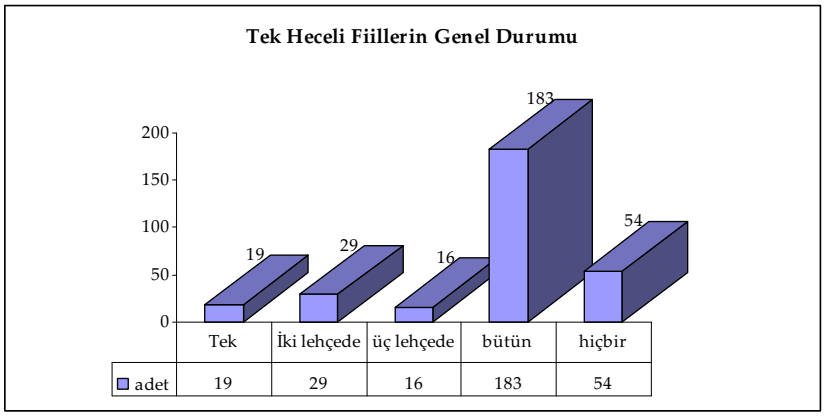

4. Tablo

Yukarıdaki tablo, grafiğe döküldüğünde karşımıza aşağıdaki şekil çıkmaktadır:

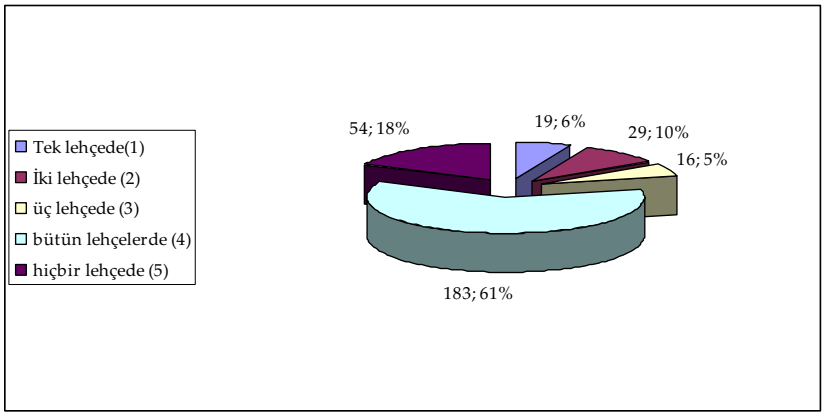

5. Grafik

DLT'de geçen tek heceli fiillerin 29 adedi, yalnızca tek grupta, yani ya Oğuz ya da Kıpçak grubuna dâhil lehçelerin her ikisinde birden görülmektedir. Yalnızca Oğuz grubunda görülen tek heceli fiil sayısı 20 iken, Kıpçak grubunda bu sayı 9'dur.

Yalnızca Oğuz grubunda bulunan kelimeler şunlardır: *buy- (DLT buḏ-), çat-, çek-, ek-, ev-(TmT e:v-; DLT éw-), ḳar- (TmT ga:r-), ḳat- (TmT gat-), ḳıl-, ḳoḳ- (TmT ko-*

ka-), öç-, ög- (öv-), ört-, ser-, sürç- (TmT sürüş-), tez-, tuş- (TmT du:ş-), um-, üş- (TmT üyş-), yay- (yayık), yé- (TmT iy-).

Şu fiiller ise yalnızca Kıpçak grubunda görülür: *aç- (BT as-)* "acıkmak", *aġ- (TaT av-, BT aw-), buş- (TaT poş-, BT boş-), ḳat- (katılaşmak), kön-, talḳ-, tıḍ- (tıy-), tun-,yalḳ-.*

SONUÇ

Yapmış olduğumuz değerlendirmeler neticesinde elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Ağızlarıyla birlikte değerlendirildiğinde Türkiye Türkçesi, DLT'deki tek heceli fiillerin % 76'sını korumaktadır. *(bk. 1. Tablo, 1. Grafik)* Ağızlardaki kelimeler çıkarıldığında ise bu oran % 59'a düşer. *(bk. 3. Tablo)* Bu verilerden hareketle; ağızlarda yaşayanlar da hesaba dâhil edilirse TT, DLT'de bulunan tek heceli fiilleri yaşatma konusunda ilk sırayı almakta; ağız kelimeleri hesaba dâhil edilmezse, ancak sonuncu olabilmektedir.

2. Türkmen Türkçesi ağız kelimeleriyle birlikte değerlendirildiğinde % 73'lük oranla TT'den sonra ikinci sırayı almaktadır. Ağızlarda kullanılan kelimeleri hesaba katmadığımızda ise % 71'lik oranla ilk sırayı TmT alır. BT % 68'lik oranla ikinci, TaT ise % 67'lik oranla üçüncü sırayı almaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi TT % 59 ile ancak son sırada yer almaktadır.

3. Rakamlara bakıldığında DLT'de bulunup bugünkü lehçelerde bulunmayan tek heceli fiillerin azımsanmayacak bir miktarda olduğu görülmektedir. Hiçbir lehçede tespit edilemeyen tek heceli fiil sayısı 54'tür. Bunun toplam tek heceli fiile oranı % 18 olmaktadır. Bu kaybın sebebini, bu kelimelerin kullanımdan düşmesine bağlamamak gerekir. Zira DLT'deki kelimeler, çeşitli Türk boyları arasından derlenmiş kelimelerdir. Hâliyle de her boyun kendine mahsus bir ağzı ve kelime hazinesi vardır. Bir boyda kullanılan kelime, diğer boyda kullanılmayabilmektedir. Burada incelenen lehçeler dışındakilerde belki de bu fiillerin hâlâ yaşadığı tespit edilebilecektir. Bu hususta yapılacak başka çalışmalar, bu durumun aydınlatılmasına yardım edecektir. Bu sebeple, % 18'lik oranı sadece kelimelerin kullanımdan düşmesiyle izah etmek doğru bir yaklaşım olmaz.

4. Tatar Türkçesiyle Başkurt Türkçesinin hemen hemen aynı fiil adedine ve aşağı yukarı aynı yüzdeye sahip olması şaşırtıcı olmamalıdır. Yüzyıllar boyunca bir arada yaşamış olan bu iki Türk boyunun kelime hazinesi sadece fillerde de-

ğil, genel olarak da aşağı yukarı aynıdır. Bu iki lehçeyi birbirinden ayıran en önemli husus, iki lehçe arasında var olan birtakım ses bilgisi farklılıklarıdır. Bu sebeple de gerek kelime adedinde ve gerekse yüzdelik hesaplamalarda birbirlerine çok yakın rakam ve oranlara ulaşılmaktadır.

5. DLT'de tespit ettiğimiz 301 tek heceli fiilin 183 (% 61)'ü incelediğimiz 4 lehçede de birtakım ses farklılıklarını dikkate almazsak yer almaktadır. Bu oran bize Oğuz ve Kıpçak Türk lehçelerindeki genel fiil benzerlikleri hususunda da bir ipucu verebilecektir. ©

KAYNAKLAR

AGİŞEV İ. M. vd., [1993], *Başkort Téléneñ Hüzlégé I-II*, Russkiy Yazık, Moskva.

ARAZKULIYEV S. vd. [1977], *Türkmen Diliniñ Gısgaça Dialektologik Sözlügi*, Ilım Neşriyatı, Aşgabat.

ATALAY Besim, [1985-1986], *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III*, TDK Yay., Ankara.

_____, [1986], *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"IV*, TDK Yay., Ankara.

BORHANOVA N., YAKUPOVA G., [1953], *Dialektologik Süzlék*, II. Bs., Tatgosizdat, Kazan.

BORHANOVA N. B. vd., [1969], *Tatar Téléneñ Dialektologik Süzlégé*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan.

DANKOFF Robert, KELLY James [1985], *Mahmud al-Kaşgarî, Compendium of The Turkic Dialects (Dîwân Lugât at-Turk), Part III,* washington, D. C., Harvard University Printing Office.

Derleme Sözlüğü, [1963-1982], TDK Yay., Ankara.

Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, [1972], TDK Yay., Ankara.

HAMZAYEV M. Y. vd., [1962], *Türkmen Diliniñ Sözlügi,*Aşgabat.

MAHMUTOVA L. T. vd. (Red.), [1977–1979–1981], *Tatar Téléneñ Añlatmalı Süzlégé*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan.

Tatarça-Rusça Süzlék, [1966], İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva.

TEKİN Talat vd. [1995], *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg, Ankara.

DLT'DEKİ TEK HECELİ FİİLLERİN ALFABETİK LİSTESİ

Tümü	Öz	DLT	Anlamı	Türkiye	Türkmen	Tatar	Başkurt
1	1	**aç- I**	Açmak; fethetmek	aç-	aç-	aç-	as-
2	2	**aç- II**	Karnı acıkmak	---	---[1]	aç-	as-
3	3	**āġ- I**	Çıkmak, belirmek; yükselmek	ağ- *(ağız)*	ağ-	ağ-	ağ-
4	4	**āġ- II**	rengi değişmek	---	---	av-	aw-[2]
5	5	**aḳ-**	Akmak	ak-	ak-	ak-	ak-
6	6	**al-**	Almak	al-	al-	al-	al-
7	7	**alḳ-**	Bozmak, mahvetmek	alk- *(ağız)*	---	---	---
8	8	**ār- I**	Yorulmak	ar- *(ağız)*	ar-	ar-	ar-
9	9	**ār- II**	Aldatmak	---	---	---	---
10	10	**art-**	Artmak	art-	art-	art-	art-
11	11	**ās-**	Asmak	as-	as-	as-	as-
12	12	**āş-**	Aşmak, bir tepeyi öbür yana geçmek	aş-	aş-	aş-	aş-
13	13	**at-**	Atmak	at-	at-	at-	at-
14	14	**aw-**	Toplanmak, üşüşmek; etrafını çevirmek	ağ- *(ağız)*	---	---	---
15	15	**ay-**	Söylemek	---	ayt-	eyt-	eyt-
16	16	**āz-**	Azmak, yoldan çıkmak	az-	az-	az-	az̲-
17	17	**ba-**	Bağlamak; tutturmak	---[3]	---	---	----
18	18	**baḳ-**	Bakmak	bak-	bak-[4]	bak- *(ağız)*	bak- *(ağız)*
19	19	**bar-**	Varmak, gitmek	var-	bar-	bar-	bar-
20	20	**bas-**	Basmak; sıkıştırmak; boyun eğdirmek	bas-	bas-	bas-	bas-
21	21	**bat-**	Batmak (güneş), gözden kaybolmak, gömülmek	bat-	bat-	bat-	bat-
22	22	**beḏ-**	Göz zayıf görmek	---	---	---	---

1 TT ve TmT'de *aç-* fiili yerine *acık-* fiili kullanılmaktadır.

2 TaT ve BT'de kelime genel olarak bir hâl değişikliğini ifade eder. Ancak sözlüklerde doğrudan "renk değiştirmek" anlamına rastlanmamıştır.

3 *Ba-* fiili incelediğimiz lehçelerin hiçbirinde kök hâlinde kullanılmamakta, yerine *ba-* fiiline dayanan *bağla-* (TT)/*ba:ğla-* (TmT) ve *beyle-* (TaT/BT) fiilleri kullanılmaktadır.

4 TmT'de *bak-* fiili yanında Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde görülen *gara-(<kara-)* fiili de kullanılmaktadır. TaT ve BT'de yaygın olarak *kara-* fiili kullanılmaktadır.

23	23	**bér-**	Vermek	ver-	ber-	bir-	bir-
24	24	**bert-**	Berelemek, zedelemek	bert- *(ağız)*[5]	---	ber-	ber-[6]
25	25	**bez-**	Titremek	bez-	bez-	biz-	biz̲-[7]
26	26	**bıç-**	Kesmek, biçmek	bıç-, biç-	biç-	péç- (ağız)[8]	bés-
27	27	**bış-**	Pişmek, olmak, kımız tulumunu olması için sallamak	piş-	biş-	béş-	béş-
28	28	**bil-**	Bilmek	bil-	bil-	bél-	bél-
29	29	**boġ-**	Boğmak	boğ-	boğ-	bu(w)-	bıw-
30	30	**boḳ-**	Bükmek, kıvırmak (uzatılmış bacağı)	bük-	bük-	bök-	bök-
31	31	**bol-**	Olmak	ol-	bol-	bul-	bul-
32	32	**boz-**	Bozmak; sökmek	boz-	boz-	boz-	boz-
33	33	**bög-**	Büzmek, toplamak, bir araya getirmek	büğ- /böğe- *(ağız)*	böve-	böye-	böye-
34	34	**bös-**	Vurmak, dövmek	---	---	---	---
35	35	**buḏ-**	Donarak ölmek	buy- *(ağız)*	buy-	---	---
36	36	**bul-**	Bulmak	bul-[9]	---	---	---
37	37	**bur-**	Güzel koku yükselmek, buğulanmak	---	---	---	---[10]
38	38	**bus-**	Pusuya yatmak	pus-	bus-	pos-	boş-
39	39	**buş-**	Canı sıkılmak, huzursuz olmak	---	---	poş-	boş-
40	40	**bük-**	Gizlenmek; midesi bulanmak; bir şeyden usanmak	bık-	---	---	---
41	41	**bür-**	Büzmek, bir araya getirmek	büz-	bür-	bör-	bör-

5 "İncinmek, burkulmak; yara azmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelimeden türediği belli olan *ber-e* ismi de *yara bere* tekrar grubunda varlığını sürdürmektedir.

6 TaT ve BT'de *bert-* fiili geçmemekle birlikte, bu fiilin kökü olabilecek *ber-* (şiddetli bir şekilde vurmak) fiili iki lehçede de karşımıza çıkmaktadır.

7 Fiilin anlamı, dört lehçede de DLT'deki anlamından farklılık göstermektedir.

8 Tatar Türkçesinde *pıçak, pıçkı* (TTAS, II/565, 566) kelimeleri yaşamasına rağmen, *pıç-* fiilinin kullanımdan düşmesi ilgi çekicidir. *Pĭç-* fiili ise "elbise biçmek" (TTAS, II/512) anlamıyla ağızlarda yaşamaktadır.

9 Diğer lehçelerde *bul-* fiili yerine *tap-* fiili kullanılmaktadır.

10 *Bur-* fiiline TT'de tesadüf edilmemektedir. Diğer üç lehçede ise bu köke dayandığını söyleyebileceğimiz *buruğsa-* (TmT), *bursı-* (TaT) ve *burhı-* (BT) fiilleri görülmektedir. Ancak bu fiiller "kötü kokmak, kötü koku yaymak" anlamlarıyla DLT'deki anlamından ayrışmıştır.

42	42	**büt-**	Sesi kısılmak; borcunu doğrulamak; yara düzelmek; inanmak (Allah'ın birliğine); bitmek (bitki); doğmak (çocuk); yaratılmak	bit-	bit-	bét-	böt-
43	43	**çak-**	Tekrar ede ede öğretmek; kışkırtmak; çakmak (ateş yakmak için)	çak-	çak-	çak-	sak-[11]
44	44	**çal-**	Devirmek; yenmek; kulağına gelmek; bir yere vurmak (elbise, örtü vb. temizlemek için)	çal-	çal-	çal-	sal-[12]
45	45	**çap-**	Yüzmek; (ata sopayla) vurmak; (boynuna, boğazına) vurmak	çap- *(ağız)*[13]	çap-	çap-	sap-
46	46	**çat-**	Kuzuyu koyunun yanına katmak	çat-	çat- [14]	---	---
47	47	**çek-**	Kitabı noktalamak; attan kan almak	çek-	çek-	---	---[15]
48	48	**çert-**	Bırakmak, serbest bırakmak; kenarını kırmak	çert- *(ağız)*	çirt-	çirt- /çiyért-	sirt-[16]
49	49	**çıġ- /çig-**	Bağlamak, düğümlemek (bohça)	---	---	---	---
50	50	**çıj-**	Sürtünme yarasından dolayı at çökmek	---	---	---	---
51	51	**çık- I**	Çıkmak	çık-	çık-	çık-	sık-
52	52	**çık- II**[17]	Nemlenmek	çığ- *(ağız)*	---	---	---
53	53	**çoḳ-**	Saldırmak (kuş), üstüne çullanmak	çok-/çoğ- *(ağız)*	çok-	çokı-	soko-[18]
54	54	**çom/- çöm-**	Dalmak, dalış yapmak	çim- *(ağız)*	çüm-	çum-	sum-
55	55	**çöj-**	Germek, esnetmek, uzatmak	---	---	---	---
56	56	**çök-**	Diz çökmek; batmak, gömülmek	çök-	çök-	çük- *(kon.)*	sük-

11 Bu fiil "çakıp yakmak" anlamı dışında TmT, TaT ve BT'de "İğnesini batırmak; dişlemek, ısırmak (arı, yılan, çıyan vb için)" anlamını da taşımaktadır.

12 *Çal-* fiili TT ve TmT'de "kesmek; yere çalmak, yıkmak, müzik aleti çalmak" anlamlarında kullanılırken TaT'ta "kesmek; çaprazlamasına koymak; çelme takmak, bağlamak" anlamlarında kullanılmaktadır. BT'de TaT'tan farklı olarak "çelme takmak" anlamı yerine, "yolunu kesmek, önünü kesmek" anlamına rastlanmaktadır.

13 "Koşmak" anlamında kullanılmaktdır.

14 İki lehçede de anlam DLT ile uyuşmamaktadır. TmT'de "yırtığı veya söküğü dikmek; bağlamak; *mec.* evlendirmek; yeterli olmak" anlamlarına gelirken, TT'de yaygın olarak "tepelerinden birbirlerine çaprazlama durdurmak; sataşmak; karşılaşmak; zamanı gelmek" anlamlarıyla karşılaşılmaktadır.

15 TaT ve BT'de *çek-* fiili yerine *tart-* fiili kullanılmaktadır.

16 Kelime, TaT ve BT'de "fiske vurmak" anlamına gelmektedir.

17 Fiil, *çiğ* kelimesiyle bağlantılı olmalıdır. Ancak incelenen lehçelerde bu şekliyle kullanıldığına rastlanmamıştır.

18 Anlamları DLT'deki anlamlardan farklıdır. TmT'de "gagalamak", TaT ve BT'de "kazmak" anlamına gelmektedir.

57	57	**eg-**	Eğmek	eğ-	eğ-	iy-	iy-
58	58	**ek-**	Yaymak, saçmak, ekmek	ek-	ek-	---	---[19]
59	59	**em-**	Emmek (bebek)	em-	em-	im-	im-
60	60	**én-/in-**	İnmek	in-	in-	iñ-	in-
61	61	**eŋ-**	Şaşmak, şaşırmak	---	---	---	---
62	62	**er-**	Olmak	i-	i-	i-	i-
63	63	**ert-**	Geçmek	---	---	---	---
64	64	**es- I**	Uzatmak, sündürmek	---	---	---	---
65	65	**es- II**	esmek (rüzgâr)	es-	ös-	is-	iş-
66	66	**eş- I**	Eşmek (kum vb.)	eş-	i:ş- *(ağız)*[20]	iş-	iş-
67	67	**eş- II**	Koşmak, hızlı yürümek	eş- *(ağız)*	---	---	---
68	68	**eş- III**	Taşmak	---	---	---	---
69	69	**ét-**	Yansıma kelimelerle yardımcı fiil	et-	et-	it-	it-
70	70	**éw-**	Acele etmek	ev- *(ağız)*	e:v-	---	---
71	71	**éz-**	Tırmalamak, kaşımak	ez-	ez-	iz-	iz̲-[21]
72	72	**ïd̲-**	(-mak) Göndermek, salmak (avda köpeği)	---	---	---	---
73	73	**ıl-**	İnmek	ıl- *(ağız)*[22]	---	---	---
74	74	**iç-**	İçmek	iç-	iç-	ĭç-	ĭs-
75	75	**il-**	İlişmek, yapışmak; ısırmak (köpek)	il-	il-	ĭl-	ĭl-
76	76	**ïr- I**	(-mek) Yarmak	yir- *(ağız)*	yir-	yér-	yır-
77	77	**ïr- II**	(-mek) Yalnız olmak, terkedilmek	---	---	---	---
78	78	**irk-**	Toplamak	irk- *(ağız)*	irk- *(ağız)*[23]	---	érk-
79	79	**ït-**	(-mek) Yapmak, etmek	et-	et-	it-	it-
80	80	**it-**	İtmek, yıkmak	it-	it-	ét-	ét-

19 Bu fiili karşılamak üzere TaT'ta *çeç-*, BT'de *ses-* fiili kullanılmaktadır.

20 Türkmen Türkçesi edebî dilinde"eşmek" anlamı için *dö:r-* fiili kullanılmaktadır. *İ:ş-* fiili "örmek" anlamını karşılar. TaT ve BT'de kelime "1. dağıtmak, bozmak 2. örmek" anlamına gelir.

21 Fiil, TT'de "ezmek, çiğnemek; *mec.* baskı altında bulundurmak" anlamlarına gelirken, TmT'de "bir şeyi ıslatmak, nemlendirmek; zulmetmek" anlamlarına gelir. TaT ve BT'de ise "sert bir şeyi suyla karıştırmak; ezmek, çiğnemek; dövüp hâlsiz bırakmak; zulmetmek" anlamlarında kullanılmaktadır.

22 "Uykuya dalmak, uyuklamak" anlamında kullanılır.

23 DLT ile arasında anlam farklılığı vardır. TmT'de "oyalanmak" anlamına gelmektedir.

81	81	**ḳa-**	Dürmek (örtü vb.); etrafına koymak	---	---	---	---
82	82	**ḳaç-**	Kaçmak, gitmek	kaç-	gaç-	kaç-	kas-
83	83	**ḳaḏ-**	Tipiden ölmek	---	---	---	---
84	84	**ḳaḳ-**	Kakmak, hafifçe vurmak	kak- *(ağız)*	kak-	kak-	kak-
85	85	**ḳal-**	Kalmak, artmak	kal-	ga:l-	kal-	kal-
86	86	**ḳam-**	Öldüresiye dövmek	---	---	---	---
87	87	**ḳan-**	Kanmak (su vb.)	kan-	ga:n-	kan-	kan-
88	88	**ḳap-**	Çalmak; vurmak, çarpmak (şeytani bir hareketle); uçurmak (rüzgâr)	kap-	gap-	kap-	kap-[24]
89	89	**ḳar-**	Karıştırmak, katmak	kar-	ga:r-	---	---
90	90	**ḳār-**	Boğulmak (suda); taşmak (kanaldan su)	---	---	---	---
91	91	**ḳat-I**	Katmak, karıştırmak	kat-	gat-	---	---
92	92	**ḳat-II**	Sert olmak, katılaşmak	---	---	kat-	kat-
93	93	**ḳay-**	Bir tarafa dönmek; kayırmak; saygı göstermek	kay-	gay-	kay-	kay-[25]
94	94	**ḳaz-**	Kazmak, kazıp çıkarmak, deşmek	kaz-	gaz-	kaz-	kaẕ-
95	95	**keç-**	Geçmek; ölmek	geç-	geç-	kiç-	kis-
96	96	**kéç-**	Gecikmek	---	---	---	---[26]
97	97	**keḏ-/ket-**	Giymek	giy-	gey-	kiy-	kiy-
98	98	**kel-**	Gelmek	gel-	gel-	kil-	kil-
99	99	**ker-**	Germek, çekip uzatmak; havlamak	ger-	ger-	kiyir-	kir-
100	100	**kert-**	Kertmek, çentmek	kert-	kert-	kirt-	kirt-
101	101	**kes-**	Kesmek	kes-	kes-	kis-	kiṣ-

104	**104**	**kez-**	Gezmek, dolaşmak	gez-	gez-	giz-	giẕ-
105	**105**	**ḳıl-**	Yapmak, etmek	kıl-	gıl-/kıl- *(ağız)*	---	---
106	**106**	**ḳır-**	Kazımak, kazıyarak temizlemek	kır-	gır-	kır-	kır-[27]
107	**107**	**ḳırḳ-**	Kırkmak, makasla kesmek	kırk-	gırk-	kırk-	kırk-
108	**108**	**ḳıs-**	Kısmak, sıkmak, sıkıştırmak; kısaltmak	kıs-	gıs-	kıs-	kış-
109		***ḳīş-***	*< ḳıyış- bk. ḳıy-*				
110	**109**	**ḳıy-**	Sözünden dönmek; eğik bir şekilde kesmek, kıymak	kıy-	gıy-	kıy-	kıy-[28]
111	**110**	**kik-**	Bilemek	---	---	---	---
112	**111**	**kir-**	Girmek	gir-	gi:r-	kĭr-	kĭr-
113		***ḳoḏ-***	*bk. ḳoy-*				
114	**112**	**ḳoḳ-**	Kokmak, kokusu yükselmek; alçalmak, küçülmek (su, çıban, yumru vb.	kok-	koka-	---	---
115	**113**	**ḳol-**	Rica etmek, istemek	---	---	---	---
116	**114**	**ḳon-**	Konmak (kuş); yerleşmek	kon-	gon-	kun-	kun-
117	**115**	**ḳop-**	Kalkmak, ayağa kalkmak; esmek (rüzgâr)	kop-	gop-	kup-	kup-
118	**116**	**ḳorḳ-**	Korkmak	kork-	gork-	kurk-	kurk-
119	**117**	**ḳoş-**	Koymak, katmak; yazmak (şiir)	koş- *(ağız)*	goş-	kuş-	kuş-
120		***ḳot-***	*bk. koymak*				
121	**118**	**ḳōw-**	Kovmak, kovalamak	kov-	kov-	kuw-	kıw-
122	**119**	**ḳoy-**	Koymak, terk etmek, bırakmak	koy-	goy-	kuy-	kuy-
123	**120**	**köç-**	Göçmek, yola çıkmak	göç-	göç-	küç-	küs-
124	**121**	**köḏ-/ küḏ-**	Gözlemek; görmek	güt-[29]	---	köt-	köt-
125	**122**	**köm-**	Gömmek	göm-	göm-	küm-	küm-

27 Fiil, TT'den farklı olarak TmT, TaT ve BT'de "1) bir şeyin yüzeyini kazımak; tıraş etmek (saç, sakal vb.), dibinden kesmek; küçük parçalara ayırmak; 2) Toptan yok etmek; vurup parçalamak" anlamlarına gelmektedir.

28 TT'de "ince parçalar hâlinde doğramak; *mec.* feda etmek", TmT'de "bıçakla kesmek; yaralamak, bir şeyi kesmek", Tat ve BT'de ise "üst tarafından kesmek" anlamlarına gelmektedir.

29 TT'de anlamı daralmıştır.

126	**123**	**kön-**	Düzelmek, kabullenmek; girişmek, koyulmak (seyahate); yola getirmek (asi atı)	---	---[30]	kün-	kün-[31]
127	**124**	**kör-**	Görmek	gör-	gör-	kür-	kür-
128	**125**	**köy-**	Yanmak	köy- *(ağız)*	köy-	köy-	köy-
129	**126**	**ḳom-**	Dalgalanmak (su)	---	---	---	---
130	**127**	**ḳuç-**	Kucaklamak	koç- *(ağız)*	guç-	koç-	koş-
131	**128**	**ḳun-**	Çalmak, aşırmak	---	---	---	---
132	**129**	**ḳur-**	Toplanmak (asker); Kurmak; hürmet etmek	kur-	gur-	kor-	kor-
133	**130**	**ḳus-**	Kusmak, boyası solmak	kus-	gus-	kos-	kos-
134	**131**	**ḳuy-**	Kaçmak (at)	---	---	---	---
135	**132**	**kül-**	Gülmek	gül-	gül-	köl-	köl-
136	**133**	**kürs-**	Kanlanmak, canlanmak, güçlü olmak; fazla dolu olmak (tas, kap vb.)	---	---	---	---
137	**134**	**küs-**	Küsmek, darılmak	küs-	---	---	---
138		***kütü-***	*bk. két-*				
139	**135**	**man-**	Kuşanmak (silah); banmak, bandırmak	ban-	---	man-	man-
140	**136**	**möŋ-**	Ayaklarını toparlayıp tekme atmak (at)	---	---	---	---
141	**137**	**mun-**	Yüksekten atmak, atıp tutmak	---	mun- *(ağız)*[32]	---	---
142	**138**	**mün-**	Binmek, üzerine çıkmak	bin-	mün-	mén-	mén-
143	**139**	**oŋ-**	Solmak, rengi atmak	on-	oñ-[33]	uñ-	uñ-
144	**140**	**ol-**	Dilimleyerek pişirmek (eti); eski püskü olmak, yıpranmak (elbise, örtü)	ul- *(ağız)*	---	---	---
145	**141**	**õp-**	Yutma sesi çıkarmak	---	---	---	---
146	**142**	**õr-**	Kesmek, biçmek	vur-	ur-	or-	or-
147	**143**	**õy-**	Oymak, içini boşaltmak	oy-	o:y-	uy-	uy-
148	**144**	**oz-**	Öne geçmek	oz- *(ağız)*	oz-	uz-	uẕ-

30 TmT'de *gön-* şeklinde bir fiile rastlanmaz. Ancak o köke dayandığı açık olan ve "yönelmek, yollanmak, doğrulmak; yoluna girmek, düzelmek" anlamlarına gelen *könük-* fiilinin kullanıldığı görülür. TaT ve BT'de de "alışmak" anlamına gelen *künik-* fiili bulunmaktadır.

31 TaT ile BT'de anlam farklıdır. Fiil bu lehçelerde "razı olmak, rıza göstermek; alışmak" anlamına gelmektedir.

32 Kelime "çok yaşlanmak" anlamına gelmektedir.

33 TT ile TmT'de kelimenin anlamı farklıdır.

149	145	**öç-**	Gittikçe hafifleyip kaybolmak (ateş; öfke); kesilmek (soluk)	öç- *(ağız)*	öç-	---	---
150	146	**ög-**	Övmek	öv-	öv-	---	---
151	147	**öl-**	Ölmek	öl-	öl-	ül-	ül-
152	148	**ön-**	Bitmek, yetişmek (bitki); gitmek	---	ön-	---	---
153	149	**öp- I**	Öpmek	öp-	öp-	üp-	üp-
154	150	**öp- II**	Az az içmek	---	---	---	---
155	151	**ȫr- I**	Yükselmek (bulut); geceleyin otlatmaya çıkarmak (koyunu)	---	ö:r-[34]	---	---
156	152	**ȫr- II**	Örmek (saç)	ör-	ör-	ür-	ür-
157	153	**ört-**	Örtmek	ört-	ört-	---	---
158	154	**öt- I**	Ötmek, şakımak	öt-	---	---	---
159	155	**öt- II**	Delmek, delip geçmek	---	öt-	üt-	üt-
160	156	**saç-**	Saçmak, serpmek	saç-	saç-	çeç-	ses-
161	157	**saġ-**	Sağmak	sağ-	sağ-	sav-	hav-
162		***saḳ-***	*bk. sa-*				
163	158	**sal-**	Sallamak; işaretle bildirmek; toplamak, yığmak	sal-[35]	sal-	sal-	hal-
164	159	**sa-**	Saymak	say-	sa:y-	sana-	hana-
165	160	**san-**	Saymak; sanmak	san-	sa:na-	sana-	hana-[36]
166	161	**sanç-**	Saplamak; bozguna uğratmak, yenmek	sanç- [37]	sanç-	çenç-	sens-
167	162	**sap-**	İpliği iğneye geçirmek; bağlamak, tutturmak; onarmak, tamir etmek	sap-[38]	sap-	sap-	hap-
168	163	**sār-**	Sert bir şekilde azarlamak	sar-	sara-	sar-	harı-[39]

34 TmT'de "bitmek, göğermek; yara vb. ortaya çıkmak; tüy çıkmak; ayağa kalkmak" anlamlarına gelmektedir.

35 TT'de anlam diğer lehçelerden farklıdır. TT'de "göndermek, sebest bırakmak" anlamlarına gelirken "diğer üç lehçede "kurmak, yapmak; koymak; atmak" anlamlarını taşır.

36 Kelime, TT'de "sanmak", diğer lehçelerde "saymak" anlamına gelmektedir. Her ne kadar kökü *sa-* fiili olsa da TT'deki "sanmak" anlamından dolayı ayrı bir fiilmiş gibi listeye dâhil edilmiştir.

37 Türkçe Sözlük'te "eski" kaydıyla "saplanmak, batmak" anlamı verilmiştir. Diğer lehçelerdeki anlamından farklılaşmıştır.

38 Kelime TT'de "yoldan ayrılmak, başka yola girmek" anlamına gelmektedir. Bu anlam TaT'ta da vardır. TaT ve BT'de "eskiyen kısmı yenilemek"anlamında kullanılır. TmT'de ise "bir şeyi başka şeye geçirmek"; aşı yapmak (bitkiler için); birleştirmek, eklemek" anlamlarına gelir.

39 İncelediğimiz dört lehçede de DLT ile anlamı farklıdır.

169	164	**sarḳ-**	Sızmak, damlamak; gevşek bir şekilde sarkmak (binicilikte bacak)	sark-	sark-	sark-	hark-
170	165	**sat-**	Satmak	sat-	sat-	sat-	hat-
171	166	**ser-**	Sabretmek, sabırlı olmak, dayanmak	ser-	ser-[40]	---	---
172	167	**sew-**	Sevmek	sev-	söy-	söy-	höy-
173		***sı-***	*Kırmak; bozmak; yenmek*	---	---	---	---[41]
174	168	**sıç-**	Sıçmak	sıç-	sıç-	tıç-	tıs-
175	169	**sıġ-**	Tesir etmek, dokunmak; uygun olmak, sığmak	sığ-	sığ-	sıy-	hıy-
176	170	**sıḳ-**	Sıkıştırmak, sıkmak	sık-	sık-	sık-	hık-
177	171	**sın-**	Kırılmak, bozulmak, incimek	sın- *(ağız)*	sın-	sın-	hın-
178	172	**sīz-**	(-maḳ) Erimek; sızmak; sıcaklaşmak (güneş)	sız-	sız-	sız-	hız-
179	173	**sīḏ-**	(-mek) İşemek, siymek	siy- *(ağız)*	siy-	siy-	héy-
180	174	**sik-**	Sikmek	sik-	sik-	sék-	hék-
181	175	**silk-**	Silkmek, silkelemek, sallamak	silk-	silk-	sélk-	hélk-
182	176	**siŋ-**	Sindirilmek; işlemek (su, yerin içine), sinmek; iyi bir etkiye sahip olmak, kalbine işlemek	sin-	siñ-	séñ-	héñ-
183		***sit-***	*bk. sīḏ-*				
184	177	**soḳ-**	Ezmek, sivri bir şeyle vurmak; ısırmak (yılan)	sok-	sok-	suk-	huk-[42]
185	178	**sōr-I**[43]	Emmek	sor-	so:r-	suwır-	hur-
186	179	**sōr-II**	Sormak, aramak, bulmaya çalışmak	sor-	so:ra-	sora-	hora-
187	180	**soy-**	Derisini soymak, yüzmek	soy-	soy-	suy-	huy-
188	181	**sök-I**	Sövmek, küfretmek	söv-	sö:ğ-	sük-	hük-
189	182	**sök- II**	Sökmek; koparmak; diz çökmek; yarıp geçmek	sök-	sök-	süt-	hüt-[44]

40 Her iki lehçedeki anlamı da DLT'deki anlamından farklıdır.

41 TmT, TaT ve BT'de "kırmak" anlamını karşılamak üzere *sındır-* (TmT-TaT), *hındır-* (BT) kullanılmaktadır.

42 TaT ve BT'de "vurmak, çarpmak" anlamına gelir.

43 Atalay'ın iki ayrı fiil olarak değerlendirdiği sōr- (Atalay'da sor-) fiilini Dankoff ve Kelly tek fiil olarak değerlendirmiştir. Lehçelerdeki bugünkü kullanımlardan hareketle biz de iki ayrı fiil olarak almayı tercih ettik.

44 İlk bakışta bir *–k > -t* değişimi söz konusu gibi görünmekle birlikte, Türkçede böyle bir değişiklik mevcut değildir. Bu sebeple bu iki fiilin sö- şeklinde bir köke dayandığı ve iki farklı fiilden fiil yapma ekiyle genişlediği söylenebilir.

190	183	**su-**	Sunmak, arz etmek; bükülmek üzere yün göndermek	---	---	---	---
191	184	**suḏ-/sut-**	Tükürmek	---	---	---	---
192	185	**suġ-**	Kesilmiş sütü kurutmaya hazırlamak	---	---	---	---
193	186	**suḳ-**	Girdirmek, sokmak	sok-	sok-	suk-	huk-
194	187	**sun-**	Sunmak, teklif etmek	sun-[45]	soz-	suz-	huẕ-
195	188	**süŋ-**	Kendini gizlemek (sazlıkta ördek); zorla sokmak	---	---	---	---
196	189	**sürç-**	Ayağı takılmak, sürçmek (at)	sürç-	sürüş-	---	---
197	190	**sür-**	Sürmek (at); kovmak, def etmek	sür-	sür-	sör-	hör-
198	191	**sürt-**	Sürtmek; sürmek (elini); ovmak; bulaştırmak	sürt-	sürt-	sört-	hört-
199	192	**süs-**	Kafa atmak, toslamak (öküz)	süs- *(ağız)*	süs-	söz- I	höẕ- I
200	193	**süz-**	Süzmek, süzgeçten geçirmek, arıtmak, temizlemek	süz-	süz-	söz- II	höẕ- II
201	194	**şeş-**	Çözmek	çeş- *(ağız)*	yeç- *(ağız)*	çiş-	sis-
202	195	**tak-**	Takmak, bağlamak	tak-	dak-	tak-	tak-
203	196	**tal-**	vurmak, çarpmak (top, misket vb.)	---	---	---	---
204	197	**talḳ-**	Bağlamak, tutturmak; sarmak, dolamak; çarpmak	---	---	talkı-	talkı--[46]
205	198	**tam-**	Damlamak	dam- *(ağız)*	dam-	tam-	tam-
206	199	**tān-**	İnkâr etmek (borcunu)	dan-/dañ- *(ağız)*	---	tan-	tan-
207	200	**taŋ-**	Sıkıca bağlamak	---	dañ-	---	---
208	201	**tap-**	Tapmak; hizmet etmek	tap-	tap-	tap-	tap-[47]
209	202	**tār-**	Dağıtmak (askeri)	---	---	---	---[48]

45 TT'de "sunmak, takdim etmek; vermek, yollamak, göndermek" anlamlarına gelen fiil, diğer üç lehçede "alması için uzatmak, vermek; uzatmak" anlamlarına gelmektedir. Anlamlardaki yakınlığa bakıldığında, sun- ile soz- (suz-/huẕ) şekillerinin ortak bir su-/so- fiiline dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

46 İki lehçedeki anlam da DLT'deki anlamla örtüşmemektedir. Bu lehçelerdeki anlamı "Lifli bitkilerin (keten, kendir vb.) gövdesini ovup samanını, kılçığını liften ayırmak, herhangi bir şeyi yumuşatmak, herhangi bir şeyi ovmak, ufalamak" şekillerindedir.

47 Tap- fiili TmT, TaT ve BT'de "bulmak" anlamında kullanılmaktadır. TaT ve BT'de fiilin "tapmak, tapınmak" anlamında *tap-* şekli bulunmamaktadır. Onun yerine her ikisinde de *tabın-* fiili kullanılmaktadır.

48 TaT ve BT'de aynı kökten gelen *tarat-* fiili "dağıtmak" anlamında kullanılmaktadır.

210	203	tart-	Ölçüp tartmak; çekmek, esnetmek; malzemeyle donatmak; çıkarmak (çizmesini)	tart-	tart-	tart-	tart[49]
211	204	taş-	Taşmak	taş-	da:ş-	taş-	taş-
212		*taw-*	*bk. tew-*				
213	205	tay-	Kaymak; sürçmek	tay- *(ağız)*	ta:y-	tay-	tay-
214	206	té-	Demek, söylemek	de-	diy-	di-	ti-
215	207	teg-	Varmak, ulaşmak	değ-	değ-	tiy-	tiy-
216	208	tel-	Delmek; Emzirmesi için katmak (kuzuyu koyunun yanına)	del-	---	---	---
217	209	teŋ-	Havalanmak, havaya yükselmek (kuş, ok vb.)	---	---	---	---
218	210	tenç-	Isırmak, kötüleşmek, yoksullaşmak	---	---	---	---
219	211	tep-	Tekme atmak, tekmelemek	tep-	dep-	tip-	tip-
220	212	tér-	Dermek, toplamak, bir araya getirmek	der-	---	tir- *(ağız)*	tir-
221	213	tét-	Karşı gelmek, karşı koymak	---	---	---	---
222	214	tew-	Şişe dizmek için et hazırlamak	---	---	---	---
223	215	tez-	Kaçmak, sıvışmak	tez- *(ağız)*	tez-	---	---
224	216	tīḏ-	(-mak) Mani olmak, engellemek, durdurmak	---	---	tıy-	tıy-
225	217	tıġ-	Köreltmek; başını eğmek, eğilmek	---	---	---	---
226	218	tıḳ-	Tıkmak, doldurmak, güç kullanarak sokmak	tık-	dık-	tık-	tık-
227	219	tın-	Dinmek, durmak (yağmur); dinlenmek; sessiz olmak; nefes almak	din-	diñ-	tın-	tın-[50]
228		*tıt- I*	*bk. tīḏ-*				
229	220	tıt- II	Yırtmak, koparmak, parçalamak	dit- *(ağız)*	---	tét-	tét-
230		*tıy-*	*bk. tīḏ-*				
231	221	tik-	Dikiş dikmek; sokmak (akrep, yılan vb.); dikmek (bitki); dik hâle getirmek	dik-	dik-	ték-	ték-
232	222	til-	Dilmek, uzunlamasına kesmek	dil-	dil-	tél-	tél-
233	223	tit-	Acıyla çarpmak (kâlp)	---	---	---	---

49 Kelimenin anlamı TmT, TaT ve BT'de "çekmek" anlamında kullanılmaktadır.

50 Bu fiilin incelenen bütün lehçelerde "dinmek, sona ermek, bitmek" anlamı bulunmakla birlikte, TaT ve BT'de "bir işi yapmaya ara vermek, bir işi yapmayı bırakmak" anlamı da vardır.

234	224	**tiz-**	Dizmek	diz-	düz-	tiz-	tiz̲-
235	225	**toḏ-**	Doymak	doy-	doy-	tuy-	tuy-
236	226	**tōġ-**	Kalkmak, yükselmek, havalanmak (toz vb.)	doğ-	doğ-	tuw-	tıw-
237	227	**tol-**	Dolmak	dol-	do:l-	tul-	tul-
238	228	**toŋ-**	Donmak (su); donarak ölmek (insan)	don-	doñ-	tuñ-	tuñ-
239		***toy-***	*bk. toḏ-*				
240		***toz-***	*bk. toḏ-*				
241	229	**tōg-**	Ezmek, dövmek, öğütmek	döv-	döv-	töy-	töy-
242	230	**tök-**	Dökmek, akıtmak	dök-	dök-	tük-	tük-
243	231	**tōn-**	Dönmek	dön-	dö:n-	tün- *(kon.)*	---
244	232	**tōz-**	Açlığa ve soğuğa katlanmak	döz- *(ağız)*	döz-	tüz-	tüz̲-
245		***tu-***	*bk. tun-. Kapatmak, tıkamak, örtmek*				
246	233	**tuġ-**	Doğmak (güneş), doğmak (çocuk)	doğ-	doğ-	tu(w)-	tıw-
247	234	**tul-**	Topa vurmak	---	---	---	---
248	235	**tun-**	Bulutla kapanmak (gökyüzü), bulutlanmak	---	---	ton-	ton-
249	236	**tür-**	Zayıflamak (at)	---	---	---	---
250	237	**tur-**	Ayağa kalkmak; yükselmek (duman)	dur-	dur-	tor-	tor-
251	238	**tuş-**	Karşılaşmak, rastlamak	tuş- *(ağız)*	du:ş-	---	---
252	239	**tut-**	Tutmak, yakalamak, ele geçirmek	tut-	tut-	tot-	tot-
253	240	**tuy-**	Duymak, hissetmek	duy-	duy-	toy-	toy-[51]
254	241	**tüg-**	Düğümlemek, bağlamak	düğ- *(ağız)*	düv-	töy- *(ağız)*	töy-
255	242	**tür-**	Dürmek, sarmak	dür-	düyr-	tör-	tör-
256	243	**türt-**	Sürmek (deriye yağ)	dürt-	dürt-	tört-	tört-
257	244	**tüş-**	Düşmek, inmek	düş-	düş-	töş-	töş-
258	245	**tüt-**	Tütmek, duman çıkarmak	tüt-	tüte-	töte-	töte-
259	246	**tüz-**	Düzeltmek, düzleştirmek	düz-	düz-	töz-	töz-[52]

51 Kelime TT'de "işitmek" ve "hissetmek" anlamlarına geldiği hâlde, diğer üç lehçede sadece "hissetmek, sezmek" anlamlarını taşımaktadır.

52 İncelenen lehçelerle DLT arasında anlam açısından fark vardır. TT ve TmT'de "dizmek" anlamını taşıdığı gibi, TmT'de "toplamak, bir araya getirmek; kurmak, oluşturmak" anlamlarını da ifade eder. TaT ve BT'de ise "kurmak, oluşturmak" anlamlarına gelir.

260	247	**uç-**	Uçmak	uç-	uç-	oç-	os-
261	248	**u-**	Kudreti olmak, gücü yetmek	---	---	---	---
262	249	**uḳ-**	Anlamak	uk-[53] *(ağız)*	---	---	---
263	250	**um-**	Ummak, istemek, dilemek	um-	um-	---	---
264	251	**ūr-/ur-**	Vurmak, dövmek	vur-	ur-	or-	or-
265	252	**us- I**	Sanmak, zannetmek	---	os-[54]	---	---
266	253	**us- II**	Susamak				
267	254	**ut-**	Oyunda yenmek, hakkından gelmek	üt-	ut-	ot-	ot-
268	255	**uw-**	Ufalamak, parçalamak	ov-	ov-	uw-	ıw-
269	256	**uy-**	Sıkıştırmak, yoğunlaştırmak	uyu- *(ağız)*	uya-	oyı-	oyo-[55]
270	257	**üŋ-**	Delmek	---	üñ-	öñ-	öñ-
271	258	**ürk-**	Ürkmek; telaşa kapılmak	ürk-	ürk-	örk-	örk-
272	259	**ür-**	Üflemek; ürmek, havlamak	ür-	üyr-	ör-	ör-
273	260	**üş-**	Etrafına toplanmak; delmek (ok)	üş- *(ağız)*[56]	üyş-	---	---
274	261	**üt-**	Hafifçe yakmak, ütmek	üt-	üt-	öt-	öt-
275	262	**üz-**	Kesmek	üz-[57]	üz-	öz-	öẕ-
276	263	**yaḍ-**	Yaymak, döşemek, sermek	yay-	ya:y-	cey-	yey-
277	264	**yaġ-**	Yağmak (yağmur)	yağ-	yağ-	yav-	yav-
278	265	**yaḳ- I**	Sarmak, bağlamak (yara vb.)	---	---	---	---
279	266	**yaḳ- II**	Yaklaşmak	yak-	yak-	yak-	yak-
280	267	**yalḳ-**	Kanmak, bıkmak, yağlı yemekten bıkmak	---	---	yalık-/yalk-	yalk-
281	268	**yan- I**	Dönmek; yanmak	yan-	yan-	yan-	yan-
282	269	**yan- II**	Tehdit etmek, gözünü korkutmak	---	yana-[58]	yana-	yana-
283	270	**yan- III**	Kusmak	---	---	---	---

53 Anlam DLT'deki anlamdan farklıdır. TT'de "tasalanmak" anlamında kullanılmaktadır.

54 TmT'de "düşünmek" anlamına gelmektedir.

55 Bütün lehçelerdeki anlamı da "sıvı hâlden katı hâle geçmek (kanın pıhtılaşması, sütün yoğurt olması)"tir.

56 TT edebî dilinde *–ş-* fiilden fiil yapma ekinin getirilmesiyle teşkil edilmiş olan *üşüş-* fiili kullanılmaktadır.

57 TT'de anlam kaymasına uğrayarak "kalbini kırmak" anlamında kullanılmaktadır. Ağızlarda ise "koparmak" anlamında kullanılmaktadır.

58 TmT'de anlamı "Birisine iftira atmak maksadıyla peşine düşmek, sıkıntı vermek"tir.

284	271	**yap-**	Örtmek, kapamak; kurmak (tuzak); bina etmek	yap-[59]	yap-	yap-	yap-
285	272	**yar-**	Güç kullanarak yarmak; bölüştürmek, taksim etmek	yar-	yar-	yar-	yar-
286	273	**yas-**	Dağıtmak (askeri); gevşetmek (yayı); açmak (hükümdar gölgeliğini)	yaz- *(ağız)*	yaz-	yaz-	yaẕ-
287	274	**yaş-**	Gizlemek, saklamak	---	yaş-[60]	---	---
288	275	**yat-**	Yatmak	yat-	yat-	yat-	yat-
289	276	**yay-**	Çalkamak, kıpırdanmak (kâlp), sallamak (rüzgâr ağaçları)	yay- (yayık) *(ağız)*	yay-	---	---
290	277	**yaz-**	Çözmek; yazmak; yanılmak; az da yapmak	yaz-	yaz-	yaz-	yaẕ-
291	278	**yé-**	Yemek, yiyip telef etmek (mal, mülk vb.)	ye-	iy-	---	---
292	279	**yéḏ-**	Dikmek (heybe veya torba)	---	---	---	---
293	280	**yél-**	Rahvan koşmak (atlı)	yel- *(ağız)*	---	cil-	yél-
294	281	**yenç-**	Ezmek, sıkıştırmak, sıkmak	yenç- *(ağız)*	yenç-	yen'ç-	yens-
295	282	**yeŋ-**	Yenmek, alt etmek	yen-	yeñ-	ciñ-	yiñ-
296	283	**yér-**	İğrenmek (yiyecekten); kınamak	yer-	i:r-	---	yér-
297	284	**yer-**	Yirmek; yaş bir şeyi demirle kesmeksizin uzunlamasına yirmek, kolayca yarmak	yir- *(ağız)*	yir-	yér-	yır-
298	285	**yét-**	Yetmek, yedeğinde götürmek	yed- *(ağız)*	---	---	yét- *(ağız)*[61]
299	286	**yığ-**	Yığmak, toplamak; alıkoymak, mahrum etmek	yığ-	yığ-	cıy-	yıy-
300	287	**yık-**	Yıkmak	yık-	yık-	yék-	yık-
301		***yol-***	*bk. yul-*				
302	288	**yon-**	kesmek; oymak, hakketmek; yontmak	yon- *(ağız)*/ yont-	yo:n-	yun-	yun-
303	289	**yort-**	Rahvan koşturmak (atlı)	yort- *(ağız)*	yort-	yu(w)ırt-	yurt-
304	290	**yow-**	Elinden geldiğince hızlı koşmak (eşek); kandırmak, aldatmak	---	---	---	---

59 Fiil, TT'de "etmek; kurmak" anlamına gelirken, diğer üç lehçede "örtmek, kapatmak" anlamlarını karşılar.

60 "Batmak" anlamına gelmektedir.

61 BT'de *yĭt-* fiili yanında, edebî dilde bu fiilden türemiş olan *yĭtekle-* fiili de vardır. TaT'da ise yalnızca *citekle-* şekli kullanılmaktadır.

305	291	**yȫr-**	Çözmek (beşikten çocuğu); zincirden kurtarmak; yorumlamak (rüya)	yor-	yor-	yura-	yura-
306	292	**yu-**	Yıkamak	yu- *(ağız)*	yuv-	yuw-	yıw-
307	293	**yuḳ-**	Bulaşmak, sıçramak	---	yok-	yok-	yok-
308	294	**yul-**	Kurtarmak, para verip kurtarmak; haşlamak (kuş, deri); istinsah etmek	---	---	---	---
309	295	**yum-**	Yummak	yum-	yum-	yom-	yom-
310		***yun-***	*Yunmak, yıkanmak*	*yun-*	*yuvun-*	*yu(w)ın-*	*yıwın-*
311	296	**yuş-**	Dökülmek	---	---	---	---
312	297	**yut-**	Yutmak	yut-	yuvut-	yot-	yot-
313	298	**yuw-**	Yuvarlamak	---	---	---	---
314	299	**yüḍ-**	Yüklemek	---	---	---	---
315	300	**yük-**	Toplamak, bir araya getirmek	---	---	---	---
316		***yüm-***	*bk. yum-*				
317		***yüş-***	*bk. yuş-*	---	---	---	---
318	301	**yüz-**	Yüzmek; şişmek, kabarmak (yarada irin); derisini yüzmek, soymak	yüz-	yüz-	yöz-	yöz-[62]

62 TT ve TmT hem ırmakta yüzmek hem de hayvan yüzmek anlamında; TaT ve BT'de ise sadece ırmakta yüzmek anlamında kullanılmaktadır.